

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

MARVIN CARLSON,

Voltaire and the Theatre of the Eighteenth Century,
Westport, Connecticut / London, Greenwood Press 1998
(Lives of the Theatre. Contributions in Drama and Theatre Studies,
Number 84), σελ. XVII+186, 11 εκ., ISBN 0-313-30302-9.

Ο Marvin Carlson είναι σήμερα από τους λίγους Αμερικανούς μελετητές γύρω από θεατρικά θέματα, που ασχολούνται με την ιστορία του ευρωπαϊκού θεάτρου. Έχει συγγράψει έως τώρα τις εξής σχετικές μονογραφίες: *André Antoine's Memories of the Théâtre Libre*, Coral Gables, Florida, Univ. of Miami Press 1964, *The Theatre of the French Revolution*, Ithaca / New York Cornell Univ. Press 1966, *The German Stage in the Nineteenth Century*, Metuchen / New York, The Scarecrow Press 1972, *The French Stage in the Nineteenth Century*, Metuchen / New York 1972, *Goethe and the Weimar Theatre*, Ithaca / New York, Cornell Univ. Press 1978, *The Italian Stage. From Goldoni to D'Annunzio*, Jefferson, N. C. / London, McFarland & Co. 1981, *The Italian Shakespeareans. Performances by Ristori, Salvini, and Rossi in England and America*, Washington / London / Toronto 1985. Αυτό αποτελεί μια εξαίρεση, που μας θυμίζει τον αείμνηστο A. M. Nagler από το πανεπιστημίο του Yale (που και για το μεσαιωνικό θέατρο έχει γράψει, βλ. *The Medieval Religious Stage. Shapes and Phantoms*, New Haven / London 1976, και για την Αναγέννηση και το Μπαρόκ, βλ. *Theatre festivals of the Medici 1539-1637*, New Haven / London 1964 και «The Commedia drawings of the Corsini scenari», *Maske und Kothurn* 15, 1969, σσ. 6-10, για το 18^ο αιώνα και τον Metastasio, βλ. «Metastasio als Hofdichter und Regisseur» *Maske und Kothurn* 6, 1961, σσ. 247-273 και άφησε το ανεκτίμητο και κλασικό *A Source Book of Theatre History*, New York 1959, που έχει το αντίστοιχο στο θεωρητικό τομέα με τη μονογραφία του Carlson, *The Theories of the theatre. From the Greeks to the present*, 1984). Μια νέα μονογραφία για το θεατρικό Βολταίρο έχει και ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα, όπου η πρόσληψη του Βολταίρου, και στο θέατρο, ήταν έντονη και πολύπτυχη. Ο Carlson, και σ' αυτό το ώριμο έργο του, είναι μάστορας της αφήγησης· δεν αφηγείται μόνο τη βιογραφία του Βολταίρου από θεατρολογική άποψη, αλλά αναλύει και τη θεατρική ζωή στο Παρίσι, και κατά τις διαμονές του Βολταίρου στο Λονδίνο αναλύει και τα τεκταινόμενα στην αγγλική σκηνή και δραματογραφία της εποχής, ή στο Βερολίνο την κάπως περίπλοκη κατάσταση στα γερμανικά κρατίδια, καθώς και την δραματογραφία πριν από τον Lessing, ή και ύστερα στην Ελβετία το ίδιο. Ως homo universalis ο Βολταίρος ήταν βασικά διεθνές φαινόμενο· από νωρίς στα σαλόνια και στη φυλακή, στην αυλή και στην εξορία, γράφοντας τραγωδίες και κωμωδίες, σε παραδοσιακό ύφος του Γαλλικού Κλασικισμού και στο «μοντέρνο» των Ιδεολόγων και Εγκυκλοπαιδιστών, κωμωδία στο συρμό του Μολιέρου αλλά και ηθικο-διδασκαλικές όπως του Goldoni, ο Βολταίρος προσφέρεται να διηγηθεί κανείς ένα ολόκληρο κεφάλαιο της ιστορίας του θεάτρου της Ευρώπης κατά το 18^ο αιώνα. Είναι περίεργο πώς αυτός ο άνθρωπος, τόσο πετυχημένος από νωρίς, αναθρεμμένος στα σαλόνια και χαϊδεμένος από την αριστοκρατία, έρχεται σε σύγκρουση με τους κύκλους της αυλής, την ανώτερη κοινωνική τάξη (όμως ποτέ οριστικά), ύστερα με την εποχή του όλη, και γίνεται σύμβολο για την ερχόμενη Γαλλική Επανάσταση. Σ' αυτό βέβαια βοήθησαν οι εξορίες και αυτοεξορίες, κυρίως η μακρόχρονη του παραμονή σε ανάκτορα κοντά στη φιλελεύθερη αν και καλβινιστική Γενεύη. Αλλά δεν είναι μόνο ακούρατος δραματογράφος με μια πολυκύμαντη καριέρα στην

Comédie Française, αλλά και μανιακός ερασιτέχνης ηθοποιός στις ιδιωτικές αριστοκρατικές κέλες σκηνές που ξεφύτρωσαν ιδίως στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα ως κοινωνική μόδα σε όλα τα κάστρα και θερινά ανάκτορα στη Γαλλία.

Ο Carlson γνωρίζει τη σχετική βιβλιογραφία, αλλά στηρίζεται μόνο σε μια επιλογή πηγών, ιδίως στα έργα του ίδιου του Βολταίρου, την έκδοση των *Απάντων* σε 52 τόμους (Παρίσι 1877), και, ακόμα σηματικότερο, στην ασύλληπτη αλληλογραφία του με εκατοντάδες προσωπικότητες της εποχής του, που εκδόθηκε στη Γενεύη από το 1953 ως το 1965 σε 107 τόμους! Ο Carlson γνωρίζει τόσο καλά την ιστορία του ευρωπαϊκού θεάτρου, που μπορεί να κάνει την επιλογή αυτή, γιατί ξέρει να εντάσσει το κάθε φαινόμενο αμέσως στα συμφραζόμενά του, και ολόκληρα κεφάλαια, όπως αυτό για το Λονδίνο και αυτό για το Βερολίνο, επεκτείνονται σε μαθήματα θεατρικής ιστορίας, πριν εντάξει στη γενική πορεία την ειδική του Βολταίρου. Αυτός έχει γράψει για το θέατρο συνολικά 56 έργα, από τα 17 του χρόνια κιόλας ως τα 84. Μετά το θάνατό του τα έργα του έχουν παιχθεί στη Γαλλία συχνότερα από εκείνα του Ρακίνα και του Κορνήλιου μαζί. Παρά την περιθωριακή θέση του θεάτρου, - οι ηθοποιοί στη Γαλλία δεν δικαιούνται καν χριστιανική κηδεία - ο θεατρικός συγγραφέας μπορούσε να ανεβεί ψηλά στη σκάλα της βασιλικής και αριστοκρατικής εύνοιας. «The profession of acting was held in low esteem by both church and state in the eighteenth century; actors had neither the rights of citizens, nor access to religious ceremonies, such as marriage, baptism, or church burial. Play-writing, however, was a favored form of literary achievement, and a successful play could gain its author access to seats of power, especially at court, as well as literary renown – even a coveted place among the “immortals” who made up the French Academy» (σ. XVI).

Πέρα από την ασαμάντη δραματογραφία ο Βολταίρος ήταν ανακατεμένος σχεδόν σε όλες τις λογοτεχνικές συζητήσεις και θεωρητικές και ιδεολογικές διενέξεις που αφορούσαν το θέατρο και το δράμα. Ήταν και παθιασμένος ερασιτέχνης ηθοποιός, που συμμετείχε σε πολλές ιδιωτικές αριστοκρατικές παραστάσεις, αργότερα στη ζωή του οργάνωνε και διηύθυνε ο ίδιος τέτοιες παραστάσεις στα θερινά ανάκτορα κοντά στη Γενεύη όπου παρέμεινε μόνιμα. Από εκεί είχε περάσει σχεδόν όλη η μορφωμένη Ευρώπη, ακόμα και ο Καϊζάνοβας, που αφήνει μια απολαυστική περιγραφή. Αλλά και σαν τον Μεταστάσιο την ίδια εποχή, διηύθυνε και διά αλληλογραφίας τις ερασιτεχνικές παραστάσεις άλλων ανάμεσα στους 1800 περίπου αποδέκτες επιστολών του, βασιλείς, υπουργούς, πάπες, συγγραφείς, ηθοποιούς, μουσικούς, μαγαζάτορες, ακόμα και γεωργούς, υπάρχουν και πολλοί που διοργάνωναν τέτοιες παραστάσεις. Έζησε εκτός Γαλλίας για πολλά χρόνια στην Ελβετία, την Αγγλία και τη Γερμανία, αλλά ενδιαφερόταν και για το ρωσικό, το ιταλικό, ισπανικό και δανικό θέατρο, είχε μεταφράσει και διασκευάσει έργα από το ισπανικό, ιταλικό, ελληνικό και κινεζικό δραματολόγιο, και πειραματιζόταν με όλα τα είδη θεάτρου: κωμωδίες, τραγωδίες, αισθηματικό δράμα, δράματα, opera comique, opera seria, αυλικά θεάματα και diversissements. «He lived during an era when the carefully established rules and traditions of the neoclassic French stage (involving decorum, generic boundaries, stage spectacle, and dramatic style) were beginning to be seriously challenged, and throughout his career he was torn between the possibilities and attractions of innovation and the love of tradition, a tension most famously expressed in his lifelong love / hate relationship with the work of Shakespeare» (σσ. XVI εξ.). Αντίθετα με το Γερμανό συνάδελφό του Lessing, που τον είχε γνωρίσει και είχε συνεργαστεί μαζί του στο Βερολίνο, δεν βρήκε τρόπο να εκτιμήσει το μεγαλείο του Αγγλικού δραματοουργού. Η εποχή του Victor Hugo ήταν ακόμα μακριά. Κατ' αυτόν τον τρόπο μια ιστορία της θεατρικής σταδιοδρομίας και δραματοουργίας του Βολταίρου είναι, όπως τονίσαμε, και ένα κεφάλαιο ολό-

κληρο της ιστορίας του ευρωπαϊκού θεάτρου. «A History of Voltaire's theatrical career and interests thus provides an entry into the whole complex world of eighteenth-century theatre – amateur and professional, traditional and innovative, French and international. Surely, the life of no other single figure during this fascinating and complex century provides a richer or more varied insight into the local, national, and international theatre in general, it is no misnomer to designate the eighteenth century as the “Age of Voltaire”» (σ. XVII).

Η αφήγηση της ιστορίας αυτής, από την πένα ενός τόσο πεπειραμένου ιστοριογράφου του θεάτρου, που προτιμάει μια κάπως μειανδρική, μη ακαδημαϊκή ή υπερβολικά συστηματική και τεκμηριωμένη γραφή, είναι γοητευτική και διδακτική συγχρόνως. Ο γνώστης του υλικού μπορεί να επιλέγει, να κινείται με άνεση, να συνδυάζει, να διευρύνει το οπτικό πεδίο εκεί που του φαίνεται αναγκαίο να δείξει τους συσχετισμούς, να στενέψει το φακό της έρευνας εκεί που το θεωρεί σωστό κτλ. Αυτή η συνεχής κίνηση της «κάμερας» από μεγάλα πλάνα σε κοντινές λήψεις, η εναλλαγή της εξιστόρησης διενέξεων, της θεατρικής τύχης των έργων του, των ηθοποιών που τα ανέβασαν και του χαρακτήρα τους, των σχέσεων με διανοούμενους και πρόσωπα της υψηλής κοινωνίας, των ερασιτεχνικών παραστάσεων στις οποίες συμμετείχε, τον τρόπο εργασίας του (ήταν πολύ γρήγορος, αλλά μετά την πρεμιέρα επεξεργαζόταν το έργο ακόμα και για μήνες), των προσδοκιών του και των απογοητεύσεων, των θριάμβων του και της μοναξιάς μέσα στην πολυκοσμία, έχει εν τέλει κάποια επική πνοή με μια σχεδόν καλλιτεχνική αύρα, που δεν σε αφήνει εύκολα να αφήσεις το βιβλίο αυτό στη μέση. Αυτό, αναμφισβήτητα, είναι ένα σπάνιο ταλέντο για ακαδημαϊκό διδάσκαλο και καταξιωμένο ερευνητή.

Όπως είναι λογικό το υλικό οργανώνεται κατά χρονολογική σειρά, ακολουθώντας τις κυριότερες φάσεις της βιογραφίας του Βολταίρου: 1. «Voltaire's Career Begins, 1694-1726» (σ. 1 εξ.), 2. «Voltaire in England, 1726-1728» (σ. 21 εξ.), 3. «Triumph in the Theatre, 1729-1743» (σ. 39 εξ.), 4. «Voltaire at Court, 1743-1750» (σ. 59 εξ.), 5. «Voltaire and Germany, 1750-1755» (σ. 81 εξ.), 6. «Voltaire and the *Philosophes*, 1755-1760» (σ. 97 εξ.), 7. «The Sage of Ferney, 1761-1769» (σ. 121 εξ.), 8. «The Final Triumph», 1770-1778» (σ. 141 εξ.), 9. «The Path to the Pantheon, 1778-1791» (σ. 157 εξ.). Ακολουθεί ένας πίνακας της βιογραφίας του Βολταίρου (σ.169εξ.), υποδειξεις για περαιτέρω ανάγνωση (σ.175εξ.) και το ευρετήριο (σ.179εξ.). Οι υποσημειώσεις ακολουθούν αυτή τη φορά τα ίδια τα κεφάλαια και είναι σχετικά λιτές. Ασφαλώς υπάρχουν πολλές πτυχές της δραστηριότητας του homo universalis, που θίγονται παρεμπιπτόντως μόνο, όπως οι φιλοσοφικές και επιστημονικές του μελέτες, οι συμβολές του στην *Εγκυκλοπαίδεια*, η πεζογραφία και ποίησή του κτλ. Ο συγγραφέας ωστόσο κατορθώνει να δώσει τον μεγάλο πίνακα του αιώνα με τις αντιφάσεις του, ανάμεσα στο αριστοκρατικό και κληρικό συντηρητισμό και τον αστικό Διαφωτισμό, που παίρνει αφορμή από την αγγλική εμπειροκρατία και τη literature sentimental που εμφανίζεται εκεί κάπως νωρίτερα, καθώς και τις αντιφάσεις του θεατρικού βίου, όπου ο επιτήδειος Βολταίρος κατορθώσε να μένει κεντρική μορφή ενώ ο σύγχρονός του Marivaux έμεινε στο περιθώριο (σε αντίθεση με τις σημερινές εκτιμήσεις, όπου δεν παίζουμε Βολταίρο αλλά Marivaux), και τις αντιφάσεις της δικής του ζωής όπου η ειρωνεία και σάτιρα για το θρησκευτικό φανατισμό και την κοινωνική ανισότητα και αδικία συνδυάζονται μαζί με μια δραστηριότητα που αναπτυσσόταν στην καρδιά της αριστοκρατίας, στα φιλολογικά σαλόνια της και στα ιδιωτικά θεάτρά της. Όλ' αυτά διαβάζονται με αμείωτο ενδιαφέρον από την αρχή ως το τέλος, και το βιβλίο μπορεί να το συστήσει κανείς χωρίς επιφυλάξεις ως κατάλληλο reader για την πανεπιστημιακή διδασκαλία του σχετικού μαθήματος του ευρωπαϊκού θεάτρου του 18^{ου} αιώνα.